

PERSPEKTIV / INSPIRATION / HANDLING

MAGASINET

Grøn Omstilling

VINTER 2019

FOKUS

EU'S SIDSTE CHANCE

Landbrugsstøtten i EU kan være med til at løse tidens største klima- og biodiversitetskriser, inden det er for sent. Men vi risikerer at tabe denne afgørende sidste chance

Side 4

FORSKRÆMTE VOKSNE

Vreden mod Greta Thunbergs person bunder i instinktiv frygt for forandring
Side 19

LIVET VED KULMINERNE

Fattigdom og tvangsflytninger præger livet ved kulminerne i Sydafrika
Side 16

HISTORIEN OM GRØN VÆKST

Fortællingen om grøn vækst er populær men kritiseres for at være utopisk
Side 20

Nyt navn, samme sag

AF **CLAUS EKMAN**

DIREKTØR, RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

SÅ SKETE DET! Det Økologiske Råd har skiftet navn til **Rådet for Grøn Omstilling**. Og derfor sidder du nu også med Magasinet Grøn Omstilling mellem hænderne i stedet for det tidligere Global Økologi.

Overvejelserne om navneskift har stået på i mange år, men for cirka et år siden besluttede rådets bestyrelse at afprøve, om ideen kunne bære. Det kunne den. Der var både opbakning på foreningens generalforsamling i april 2019, på de efterfølgende bestyrelsesmøder og i sekretariatet.

Og hvorfor kaster vi os så ud i dette navneskift? Jo, ordet økologi har simpelthen skiftet betydning, siden organisationen blev oprettet i 1991, og i dag associerer de fleste det med økologiske madvarer og økologisk landbrug. Det har været en hæmsko for os at skulle begynde fortællingen om vores arbejde med at forklare navnet, og hvad økologi oprindeligt betød. Og vi er for ofte blevet opfattet som en fætter til Økologiske Landsforening eller Det Økologiske Fødevareråd. Hvorfor arbejder I økologer egentlig med luftforurening, plastik og energieffektivisering, er vi ofte blevet spurgt. Hvad laver I så, hvis det ikke kun handler om økologi? Det nye navn udspringer af det simple svar på det sidste spørgsmål. Vi arbejder for grøn omstilling!

Alt vores arbejde handler om grøn og bæredygtig omstilling af samfundet, og det er netop omstillingen – bevægelsen mod det bedre – der altid har karakteriseret vores indsats. Ikke blot sager som mere økologi,

lavere CO₂-udledning og mindre plastik i naturen, men den brede, grønne og bæredygtige omstilling, der kæmpes for på alle fronter og med blik for helheden. Vi arbejder for grøn omstilling, og vi er nu Rådet for Grøn Omstilling.

Navnet følges af en ny visuel identitet med ny hjemmeside og nyt navn af foreningens medlemsblad, som nu hedder Magasinet Grøn Omstilling. Indholdet af både organisationens arbejde og magasinet er stadig det samme, nu blot i nye klæder.

Magasinet vil fortsat fortælle historierne om de globale og lokale klima- og miljøudfordringer, vi skal have løst. I dette nummer dykker vi især ned i EU's landbrugsstøtte, som gennem tiden har haft sine op og nedture. EU har netop nu en enestående chance for at fokusere på grøn omstilling i landbruget og dermed være med til at løse vores tids store klima- og biodiversitetskriser, inden det er for sent.

Derudover tager vi jer med til Sydafrika i en reportageartikel om de store menneskelige konsekvenser af kulindustrien i Sydafrika. Og så ser vi blandt andet også nærmere på, hvad energiprojekter i andelsforeninger herhjemme kan gøre for både beboere og kommuner.

Vi håber, I vil tage godt imod det nye navn!

God jul – og god læselyst!

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

Vi er en uafhængig miljøorganisation, der arbejder for at fremme en grøn og bæredygtig omstilling af samfundet. Det gør vi ved at skabe og formidle viden om grønne løsninger og ved at påvirke politikere, virksomheder og borgere til at træffe bæredygtige valg.

Vi er en organisation, der har brug for vores medlemmer for at skubbe samfundet i en bæredygtig retning. Så tak for, at du støtter den grønne omstilling. **Det gør en verden til forskel.**

FRA RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

NYT

WEB

NY HJEMMESIDE

I forbindelse med vores navneskift til Rådet for Grøn Omstilling, har vi fået en ny hjemmeside med nyt design. Tag et kig rundt, og find nyheder, debatindlæg, projekter og meget mere på www.rgo.dk ■

SAMARBEJDE

BRED KLIMAALLIANCE

En socialt ansvarlig og retfærdig grøn omstilling af samfundet. Det er, hvad 'Broen til Fremtiden' arbejder for. Denne alliance består af grønne og sociale bevægelser, faglige organisationer og forskere, som sammen arbejder med at finde konkrete klimaaløsninger. Og Rådet for Grøn Omstilling er med. Se om din fagforening bakker op. www.broentilfremtiden.dk ■

UNDERVISNING

PLASTIKHELTESKOLEN

Plastik er på sin vis en uundværlig del af hverdagen, men gør også stor skade, når det for eksempel ender i naturen. I undervisningsmaterialet Plastikhelteskolen kan elever blive klogere på fremstillingen og det store forbrug af plastik. Tekster, videoer og opgaver fører dem igennem emnet og inspirerer til, hvordan vi hver især kan tage ansvar. Find det på www.rgo.dk ■

NYT PROJEKT

NORDISK MAD I FORANDRING

Udledningen af drivhusgasser og kvælstof skal ned på et niveau, der ikke er skadeligt for miljøet. Det kræver, at mængden af dyr i landbruget og forbruget af animalske produkter reduceres. I et nyt nordisk projekt ser vi på, hvordan en overgang til mere plantebaserede diæter og nye proteinprodukter giver nye muligheder. Se mere på www.rgo.dk ■

MAGASINET
Grøn Omstilling

ABONNEMENT

Bliv medlem, eller tegn et abonnement her: www.rgo.dk

Kontingent: 395 kroner eller 195 kr. per år for studerende, ledige og pensionister.

UDGIVER

Rådet for Grøn Omstilling – din miljøorganisation, der arbejder for at skabe et bæredygtigt samfund.

Kompagnistræde 22, 3. sal
1208 København K

Tlf: 3315 0977
Mail: info@rgo.dk
Web: www.rgo.dk

ANSVARSHAVENDE

Claus Ekman

REDAKTØR

Helene Chéret,
redaktion@rgo.dk

GRUNDDSIGN OG LAYOUT

Birgitte Fjord / FJORD : Visuel kommunikation

KORREKTUR

Tone Grube Jørgensen/Læse-lampen

TRYKKERI

KLS PurePrint A/S er Cradle-to-Cradle-certificeret. Magasinet Grøn Omstilling er dermed 100 pct. bæredygtigt og indeholder ikke skadelige kemikalier eller tærer på jordens ressourcer. Når papiret bliver nedbrudt, indgår det i naturens eget kredsløb. Magasinet er trykt på 150/120g PurePrint® Uncoated.

DETTE NUMMER

Nr. 2, 2019. Årgang 26
Udgivet 10. december 2019.

ISSN 2597-0208 (trykt)
ISSN 2597-0216 (online)

ANNONCESALG

info@rgo.dk /
Tlf. 3315 0977

LÆS MERE OM MAGASINET GRØN OMSTILLING

www.rgo.dk

FORSIDEFOTO

Leif Bach Jørgensen

Savner du flere nyheder om klima og miljø? Så følg os på Facebook og Twitter, og tilmeld dig vores nyhedsbrev på: www.rgo.dk

Indhold vinter 2019

15

Kultur. Den grønlandske virkelighed

Fotograferne, danske Carsten Egevang og islandske Ragnar Axelsson, sætter med udstillingen 'Siku Ajorpoq – isen er usikker' fokus på livet, jagten og usikkerheden for de inuitfolk, der lever i de mest øde egne af Grønland.

Få flere kulturelle indspark på vores kultursider.

5

Win-win for miljø, klima og landbrug

Jordfordeling kan forvandle dårlig landbrugsjord til natur og rekreative områder. I Nordjylland har skabelsen af Vilsted Sø gavn timer klima og miljø, lokalsamfund og landbruget.

16

Den høje pris for kuludvinding i Sydafrika

De bliver tvangsflyttet, lever i barakker, har ikke elektricitet og varmer mad over brændende kul. Og de kan ikke se nogen anden udvej end at blive.

Magasinets skribent har besøgt og talt med nogle af de mange mennesker, der lever tæt op ad kulminerne i Sydafrika – i et af de mest forurenende områder i verden.

4 FOKUS: EU's sidste chance

5 Fra landbrug til natur

8 Historien bag landbrugsstøtten

10 Grønne toner fra Bruxelles

12 Kommentar: Kan EU nå det?

14 Kulturnyt

16 Livet ved kulminerne

19 Klimakommentar

20 Er grøn vækst utopisk?

22 Andelsforeningers energiprojekter giver pote

LANDBRUGSSTØTTEN: MED KURS MOD KLIMA OG MILJØ?

EU kan med landbrugsstøtten være med til at løse de miljø- og klimaproblemer, den på sin vis har været med til at skabe. Men hvordan når vi derhen?

FORSKERNES OPRÅB ER skarpere og mere gennemslagskraftige end nogensinde før. Klima- og biodiversitetskriserne er vores tids mest alvorlige kriser, og der skal handles nu. Her spiller landbruget en enorm rolle med brug af pesticider, der truer vilde bier og andre insekter, med sammenlægning af bedrifter, som efterlader mindre og mindre plads til natur, og med massiv udledning af drivhusgasser.

Alt det er man i EU efterhånden opmærksom på. I diskussionerne om, hvordan den fremtidige landbrugsstøtte skal skrues sammen, er klima og miljø højt på dagsordenen. Der lægges op til, at landbrugsstøtten kan være en del af løsningen.

Men hvad er op og ned i den omstridte støtte, der er gået fra overproduktion med

smørbjerge og vinsøer til nu at ville være naturens og klimaets hjælper? Hvad er planerne, hvor er vi på vej hen, hvad har virket, og hvad kunne virkelig gøre en forskel for klima og miljø?

Det ser vi nærmere på i dette nummer af magasinet. Vi starter ud i Nordjylland for at se, hvordan et projekt ved Limfjorden har omfordelt landbrugsjord, skabt mere natur og løftet biodiversiteten. Det er netop denne slags initiativer, som EU's landbrugsstøtte bør sætte skub i.

Derefter dykker vi ned i landbrugsstøttens historie, ser nærmere på tonerne fra den nye EU-Kommission og slutter af med en analyse af, hvor vigtigt det er, at landbruget går helhjertet ind i klimakampen.

DETTE TEMA ER STØTTET AF:

Fra landbrug til natur

Med jordfordeling bliver dårlig landbrugsjord forvandlet til natur og rekreative områder. Det gavner både klima og miljø, lokalsamfund og landbrug

AF **DARIA RIVIN**

I det nordjyske Vesthimmerland, tæt ved Limfjorden og Løgstør, ligger Vilsted Sø. Den er omringet af marker, skove og enge. Fugle og folk fra lokalområdet tager ofte en fisketur på vandet, mens køer og heste slænger sig i græsset.

Det er ikke til at se med det blotte øje, men denne idylliske sø er en genskabt sø. At den blev etableret lige her, er ikke helt tilfældigt. For 6-7000 år siden lå der to søer: Sønder Sø og Vilsted Sø. Ertebøllefolket i Stenalderen brugte stedet til at jage og fiske. Omkring år 1900 begyndte lokalbefolkningen at afvande søerne, så de kunne dyrke jorden, og i mere end 100 år forblev markerne drænet.

Den nyeste store forvandling skete i årene mellem 2002 og 2006, hvor 920 hektar landbrugsjord blev til naturområdet Vilsted Sø. Det daværende Nordjyllands Amt stod i spidsen for at genoprette søområdet med et jordfordelingsprojekt, der skulle vise sig at give god mening på mange måder. Først og fremmest skulle der ske noget, fordi afvandingen af landbrugsjorden var med til at udlede store mængder kvælstof og fosfor til Limfjorden og forurenede dermed vandmiljøet. Og derudover var meget af jorden lavbundsjord og af dårlig kvalitet set fra et landbrugsperspektiv.

Landinspektør og jordfordelingsplanlægger Jan Nymark Thaysen var med i Vilsted Sø-projektet fra start til slut. Han var dengang ansat i Jordfordelingskontoret i Tønder og udvalgt til at gennemføre forhandlingerne og indgå frivillige aftaler med de cirka 200 involverede jordejere.

"Vi vidste, at vi kunne reducere kvælstofudledningen til Limfjorden, hvis vandstanden blev hævet igen," siger han og fortsætter: "Samtidig kunne landmændene i området sælge deres lavbundslande, der var vanskelige at dyrke, og i stedet købe bedre jorde, der lå i nærheden af, hvor de boede og havde deres produktionsanlæg."

INTERESSEN VOKSER

Netop gevinsten for både natur og landbrug har regeringen fået øjnene op for. Muligvis fordi det også kommer klimaet til gode. Studier og rapporter viser, at hvis man stopper med at dræne kulstofrige lavbundslande, bliver der udledt mindre CO₂, samtidig med at vandmiljøet og naturen får det bedre. Derfor har Naturstyrelsen også afsat midler til projekter, som omlægger lavbundslande til natur.

Landbrugspolitisk seniorrådgiver i Danmarks Naturfredningsforening, Lisbet Ogstrup, har besøgt Vilsted Sø og omegn. Hun fortæller, at genoprettelsen af Vilsted Sø har gjort meget godt for naturen i området.

"Når jeg kigger ud over søen, er det tydeligt, at der er kommet et rigt dyreliv. Der er ingen tvivl om, at Vilsted Sø har givet naturen et enormt løft i området," siger hun og tilføjer: "Og så får man samtidig løst problemerne med for meget fosfor og kvælstof."

Ifølge Naturstyrelsen fungerer Vilsted Sø og vådområderne rundt om søen som et rensningsanlæg for Limfjorden. Hvert år tilbageholder søen cirka 190 tons kvælstof, som ellers ville være løbet ud i fjorden. I søen gør kvælstoffet ikke skade, da der her foregår en såkaldt denitrifikation. Under denne proces damper kvælstoffet af til atmosfæren og skaber dermed ikke iltsvind. 🌿

MULTIFUNKTIONEL
JORDFORDELING

LETTERE OG BEDRE LANDBRUG

En af de landmænd og jordejere, som var med i jordfordelingen til Vilsted Sø, er Peter Jensen. Han var dengang i besiddelse af 70 hektar jord, hvoraf 30 hektar lå to km væk fra hans gård. Han forklarer, at han i forbindelse med jordfordelingen fik byttet og købt sig til at have alle 70 hektar tæt på sin gård. Han slap på den måde for at køre frem og tilbage til marker spredt ud i området. Samtidig var jorden bedre og nemmere at dyrke.

”Logistik er meget vigtigt for en landmand, og der er jordfordeling med til at gøre det lettere og bedre. For mig personligt har jordfordelingen helt afgjort gjort det lettere, og jeg tror ikke, at der er en eneste landmand her i området, der har følt sig snydt i processen,” siger Peter Jensen.

Peter Jensen fortæller, at han hver dag har glæde af udsigten til søen fra sin gård, og at både lokalbefolkningen og turister bruger søen aktivt. Folk fisker, går tur med hunden på stien langs søen, og så er der kommet en lokal kajakforening og løbeklub.

Landinspektør Jan Nymark Thaysen, som i sin tid var med til at forhandle og hjælpe Peter Jensen og de andre jordejere i Vilsted Sø-projektet, forklarer, at det essentielle ved jordfordeling er at give jordejerne et tilbud, som de ikke kan sige nej til. Et tilbud, som kommer alle jordejere til gode.

”Gennemførelse af en jordfordeling giver nogle driftsmæssige fordele, når spredt beliggende arealer samles i større enheder, og det har samtidig et økonomisk potentiale, når landmænd kan sælge deres lavbundsjord, som er vanskelig at dyrke, og i stedet købe noget andet jord, der ligger i nærheden af, hvor de bor. Og det kan folk godt se, når vi laver forhandlinger,” siger Jan Nymark Thaysen.

ALDEREN TRYKKER

På trods af de gevinster, som jordfordelingen havde givet Peter Jensen, besluttede han sig efter fem år for at sælge det meste af sit landbrug. I dag har han ti hektar jord ud mod søen, som han bruger til at holde heste. Og så arbejder han ved siden af i et større landbrug i området.

”Det faktum, at jeg var med i jordfordelingen, betød, at min jord blev mere dyrkningssikker og dermed også dyrere. Det var ikke på grund af jordfordelingen, at jeg stoppede som selvstændig landmand, men på grund af min alder af 56 år,” siger Peter Jensen.

I dag er 50 procent af alle landmænd i Danmark over 60 år. Landbruget er dermed midt i et generationsskifte, hvilket betyder, at landbruget, som vi kender det i dag, er under forandring. Ifølge landinspektør Jan Nymark Thaysen har jordpriser siden finanskrisen i 2008 været faldende og er nu stabiliserede. Men det er stadig svært at få lån til at investere i jord. Samtidig har landbruget samlet set en stor gæld til bankerne, fordelt på forskellige kreditinstitutioner, der gør det svært at sælge og bytte uden tiltag og indskud fra staten.

Jordfordeling er et omtrent 200 år gammelt redskab. Det blev f.eks. brugt til at fordele landbrugsjorden mere hensigtsmæssigt, da gårdene på et tidspunkt blev flyttet fra landsbyerne og ud i landet.

Jord kan i processen både byttes, sælges eller købes efter aftale med jordejerne. Der er ofte et specifikt formål med jordfordelingen, f.eks. at rejse en skov, etablere et vådområde eller genoprette tidligere naturområder. Hvis der fra start er tænkt klima, miljø, natur, rekreation og landudvikling og driftsøkonomi ind i omlægningen af jordlodderne, kaldes det for multifunktionel jordfordeling.

Med Tørkepakken i 2018 blev der afsat 150 mio. kr. til en multifunktionel jordfordelingspulje, der skal bruges til at omlægge op til 6.800 hektar landbrugsjord mellem 2019-2022. Jordfordeling og udtagning af landbrugsjord til natur nævnes desuden som en væsentlig brik i den grønne omstilling af landbruget i regeringens 'Forståelsespapir', så det forventes, at der afsættes flere midler i de kommende år.

Når jeg kigger ud over søen, er det tydeligt, at der er kommet et rigt dyreliv. Der er ingen tvivl om, at Vilsted Sø har givet naturen et enormt løft i området

LISBET OGSTRUP, landbrugspolitisk seniorrådgiver i Danmarks Naturfredningsforening

Ifølge landmanden Peter Jensen er landbrugets store problem i dag den generelle strukturudvikling, der gør det svært for mindre landbrug at klare sig. Derfor opgiver mange deres landbrugsjord, stopper som selvstændige og arbejder i stedet for større landbrug, der har flere ressourcer.

”Det er strukturudviklingen, der gør, at folk opgiver deres jord og landbrug. De små forsvinder lige så stille, og så er der de store landbrug tilbage. Min erfaring er, at landbrug ikke nødvendigvis bliver ringere af, at det bliver stort, omvendt har større landbrug i dag musklerne til at løfte landbruget,” siger Peter Jensen.

Hvad angår jordfordeling, oplever Peter Jensen, at det særligt har været positivt for de ældre landmænd, der gerne vil ophøre med at være aktive. De kan lettere komme af med deres jord ved at sælge det i en jordfordelingspulje.

FÆLLESSKAB, KLIMA OG MILJØGEVINSTER

Da folkene bag Vilsted Sø-projektet gik i gang, var hovedopgaven at undgå, at kvælstof endte i Limfjorden. For at få tilskud til projektet krævede staten dengang, at der skulle fjernes minimum 200 kilo kvælstof per hektar, mens hensynet til klima og natur ikke var det styrende i processen, fortæller landinspektør Jan Nymark Thaysen. De andre gevinster ved søen kom først ind i billedet senere.

I dag er det anderledes. Siden 2014 har projektet Collective Impact, der er støttet af Realdania, arbejdet på fire pilotprojekter om såkaldt multifunktionel jordfordeling rundt om i Danmark. Her er der helt fra starten fokus på natur, miljø, klima og rekreation såvel som driftsøkonomi og landdistriktsudvikling. Og her bliver både jordejere, lokalsamfund og kommuner inddraget i hele processen fra start til slut.

Projektleder Rasmus Fuglsang Frederiksen er knyttet til et af pilotprojekterne om multifunktionel jordfordeling, der foregår i Mariagerfjord Kommune i Nordjylland. Efter hans vurdering er samtlige projekter med til at styrke lokalsamfundene på en helt ny måde, fordi alle er med til at bestemme, hvordan og hvad deres by og lokalområde skal bruges til. Han forklarer, at multifunktionel

HVAD ER LAVBUNDS-
JORD?

Op gennem 1900-tallet har man i Danmark tørlagt tidligere søbunde og fjorde for at kunne dyrke jorden. Mange af disse lavbundsjorder indeholder meget humus og kulstof. For at kunne dyrke jordene og færdes på dem har man drænet dem for vand. Når den kulstofrige jord bliver iltet under dyrkningen, udledes der mere CO₂.

Ved at udtage lavbundsjorder bidrager det både til sikring af biodiversitet, reduktion af kvælstofudvaskning og lavere udledning af drivhusgasser.

VILSTED SØ BLIVER TIL I PERIODEN 2002 til 2006 blev 920 hektar jord forvandlet til det område der i dag hedder Vilsted Sø. 420 hektar blev omdannet til en sø, og det resterende areal blev omlagt til et vådområde, gå- og cykelssti rundt om søen, shelterplads, bådebro m.m. Søen har været med til at forøge biodiversiteten i området, og vådområdet tilbageholder meget af det kvælstof, som før løb ud i Limfjorden.

målsætninger om blandt andet at løfte miljø, klima og natur.”

Ifølge landmanden Peter Jensen går jordfordeling og hensyn til natur hånd i hånd. Han mener, at det er vigtigt at tage vare på naturen, men at det omvendt også er vigtigt at passe på landbrugsjorden og sørge for, at dyrkningskvaliteten af jorden er i orden.

”Jordfordeling er et rigtig godt værktøj. Jeg forstår ikke, at det ikke bliver brugt mere. For mig at se går det hele op i en højere enhed, når man bruger værktøj som jordfordeling til at omlægge landbrugsjord. Jeg ville helt sikkert anbefale det til andre jordejere,” siger Peter Jensen. ■

Daria Rivin er skribent og projektmedarbejder hos Rådet for Grøn Omstilling.

EU's fælles landbrugs- politik – fra smørbjerge til miljøfremmer

Den fælles landbrugspolitik i EU er skiftet fra en støtte til produktionen for at modvirke fødevaremangel til en miljøstøtte og en indtægtsstøtte. Men indtægtsstøtten gavner mest store landbrug

”

Landbrugsstøtten toppede i 1985, hvor det fyldte 70 procent af EF's samlede budget. Samtidig opstod et massivt pres fra USA og verdenshandelsorganisationen WTO for at få stoppet den ulige konkurrence fra de dumpede landbrugsvarer. Det var åbenlyst, at systemet måttet ændres grundlæggende.

EU's fælles landbrugspolitik (Common Agricultural Policy også kaldet CAP) er ved at blive reformeret. Reformen er forsinket med et år og forventes at træde i kraft 1. januar 2022. Den skal gælde frem til 2028.

AF LEIF BACH JØRGENSEN

Bunker af smør på vej til at blive smidt ud. Grøntsager og frugt, der står og rådner hen. EU's landbrugsstøtte er gennem tiden blevet udskældt, værdsat og omdiskuteret. Mange vil af med den, mens andre ikke kan leve uden. Så hvordan var det nu, det hele startede?

I 1962 ønskede EF, som det Europæiske Fællesskab hed dengang, at sikre befolkningen nok mad til overkommelige priser, samtidig med at landmændene kunne få en rimelig indtjening. Den nye landbrugspolitik skulle fremme produktionen af landbrugsvarer ved hjælp af mindstepriser, støtteopkøb, eksportstøtte og told på importerede fødevarer. Og det fungerede. Gennem de første årtier voksede fødevarerproduktionen så meget, at EF midt i 1970'erne var mere end selvforsynende med en lang række af fødevarer som mælk, korn, frugt og grøntsager.

VARER ENDER PÅ LAGERET

Men det blev for meget af det gode. Med støtten kunne landbruget producere store mængder af varer til faste priser, også selvom det overskred forbrugernes behov. Derfor blev EF nødt til at holde efterspørgslen kunstigt oppe ved bl.a. at opkøbe overskuddet og lægge det på lager. Der opstod store smørpukler, kødbjerge, søer af vin, frugt og grøntsager, som blev destrueret, mens andre landbrugsvarer blev dumpet til billige priser andre steder i verden.

Det gav alt sammen det europæiske fællesskab et meget dårligt renommé, og det kostede dyrt. Landbrugsstøtten toppede i 1985, hvor det fyldte 70 procent af EF's samlede budget.

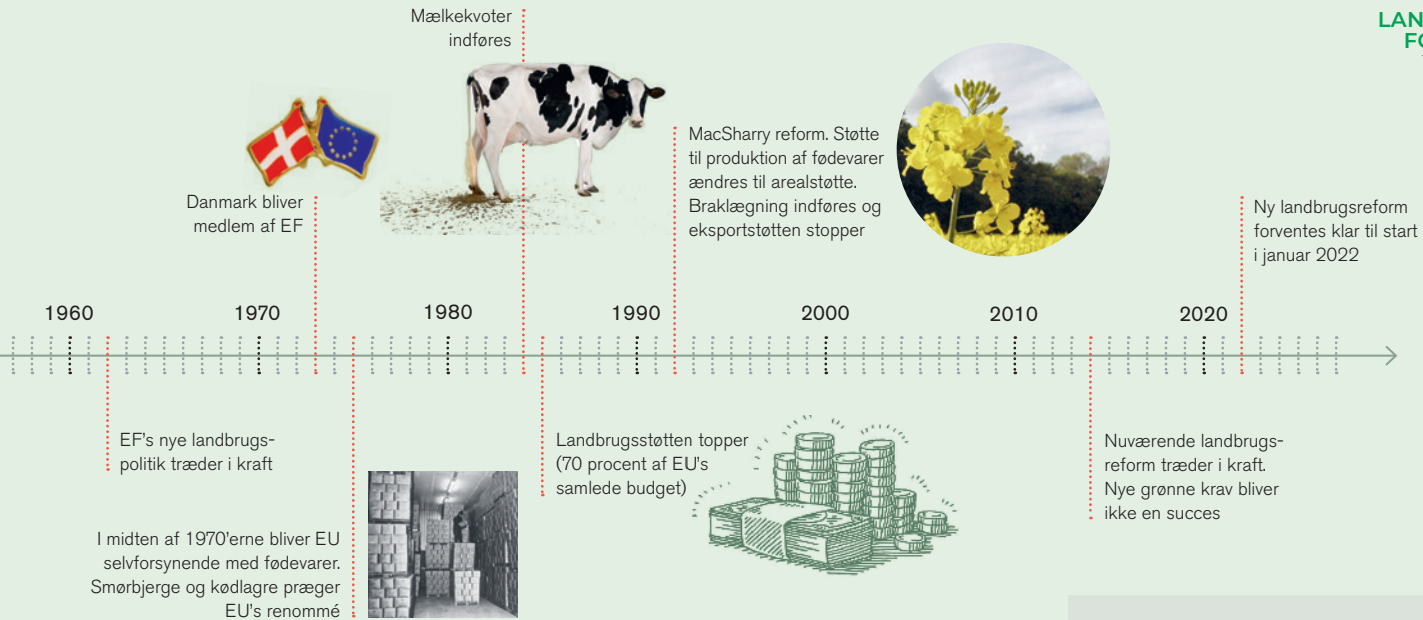
Samtidig opstod et massivt pres fra USA og verdenshandelsorganisationen WTO for at få stoppet den ulige konkurrence fra de dumpede landbrugsvarer. Det var åbenlyst, at systemet måttet ændres grundlæggende.

EU forsøgte at dæmpe smørproduktionen ved at indføre mælkekvoter allerede i 1984, men det egentlige paradigmeskift kom først i 1992 med den såkaldte MacSharry-reform, som ændrede støtten fra at gå til produktionen af fødevarer til en støtte til det landbrugsareal, man ejer. Så fra da af blev den udbetalt direkte som en arealstøtte til landmændene, uafhængig af hvad og hvor meget de producerer på jorden. Den fik karakter af en decideret indtægtsstøtte til landmanden. Og det har også vist sig at være problematisk.

AREALBASERET LANDBRUGSSTØTTE ER UEGNET SOM INDTÆGTSSTØTTE

Siden oprettelsen af EF har det været et mål for den fælles landbrugspolitik at sikre landmændene en indkomst på niveau med lønmodtagerne i andre grene af samfundet. Desværre er en arealbaseret støtteordning uegnet som indtægtsstøtte.

Problemet er, at den direkte støtte fra EU til landbrugene kapitaliseres i jordpriserne. Prisen på jord fastsættes dels efter dens dyrkningsmæssige værdi, dels efter den støtte, EU giver til arealet. I Danmark er omkring halvdelen af markerne forpagtede. Her indregnes landbrugsstøtten i forpagtningsafgiften. Dermed går støtten primært til jordejere, så det er ikke nødvendigvis landmanden, der dyrker jorden, der får glæde af støtten.

EU's landbrugsstøtte har haft sine op- og nedture. Håbet er, at en ny reform fra 2022 vil komme klimaet og miljøet til gavn.

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING MENER

Vi arbejder for, at en stigende del af landbrugsstøtten anvendes til effektivt at sikre miljø og klima. Vi glæder os over, at EU's arbejde med den nye reform af landbrugspolitikken vil fokusere mere på effektivitet og fleksibilitet til, at de enkelte lande i højere grad kan udvikle effektive støtteformer, målrettet behov og strukturer i de enkelte lande.

Samtidig anerkender vi, at – i hvert fald en del af landbrugene – også har økonomiske problemer. Men de bør støttes mere målrettet efter sociale behov og ikke som nu, hvor jordejere og store bedrifter får langt størstedelen af støtten. Hvis der er behov for indkomststøtte til landmænd i Europa, så bør det ske via nationale politikker eller fra de sociale fonde, som er langt bedre egnede til at tilpasse og strukturere støtten efter de sociale behov.

Der sker ofte en forarmning af landskab og natur ved sammenlægninger af marker og bedrifter, men de større brug er ikke nødvendigvis et problem i forhold til miljøet, da de store brug har bedre muligheder for at udnytte de nye teknologiske potentialer, f.eks. biogas, forsuring eller GPS-styring af maskiner på marken. Til gengæld har strukturudviklingen en kolossal betydning for udviklingen af vores landdistrikter og for fremtidens muligheder for, at nye kræfter kan gå ind i landbrugserhvervet. Alt i alt er ændringerne i landbrugssektoren – både dem, der sker nu, og dem, der vil komme gennem de næste par årtier – af et sådant omfang, at politikerne bør gå ind og forholde sig til, hvorledes en bæredygtig landbrugssektor skal se ud – både i forhold til miljømæssig, social og økonomisk bæredygtighed. Det er for vigtigt til, at markeds kræfterne alene kan styre det. ■

DE SMÅ LANDBRUG UDDØR

Små og store landbrug har i Danmark kunnet eksistere side om side gennem årtier, både pga. den tidligere regulering i Landbrugsloven og pga. organiseringen inden for andelsbevægelsen og landbrugets følgeindustrier. I dag er der ikke længere begrænsninger for, hvor meget jord en landmand må eje.

Samtidig er der reelle og betydelige størrelsesfordele, når landmændene skal købe såsæd, kunstgødning, sprøjtemidler, og maskiner, eller når de skal sælge deres produkter. På trods af stordriftsfordelene er støtten per hektar ens for alle.

I den nuværende støtteordning kompenserer de små brug ikke for stordriftsfordelene. Landbrugsstøtten bidrager ikke til at skabe mere rimelige konkurrencevilkår for de mindre brug, som bliver udkonkurreret. Og det bidrager til, at vi ser en strukturudvikling, hvor bedrifterne hastigt bliver større og større, samtidig med at små og mellemstore bedrifter forsvinder med hidtil uset hastighed.

Denne udvikling sker vel at mærke helt på markedsvilkår og uden politisk indblanding efter liberaliseringen af Landbrugsloven i 2014. ■

Leif Bach Jørgensen er landbrugsfaglig medarbejder i Rådet for Grøn Omstilling.

De nye grønne toner fra EU

Med den nye kommission vil det muligvis lykkes EU at forme landbrugspolitikken, så den vil gavne miljø og klima

AF **ALAN MATTHEWS**

The ‘European Green Deal’ er vel nok en af kommissionsformand Ursula von der Leyens vigtigste løfter. Her forpligtes EU til hurtigere omstilling mod et klimaneutralt Europa, støtte til cirkulær økonomi, rene teknologier, en bæredygtig investeringsplan samt planer og midler, der skal sikre, at det hele sker på en social retfærdig måde.

På miljøområdet har von der Leyen understreget, at vi er nødt til at ændre den måde, vi producerer, forbruger og handler med fødevarer. For vi skal beskytte Europas miljø og undgå tab af biodiversitet, afskovning og forringelse af jordens frugtbarhed.

Hun vil fremme en 'Farm to Fork'-strategi for bæredygtige fødevarer. Dette skal dække alle trin i fødekæden fra produktion til forbrug, og bidrage til EU's mål for cirkulær økonomi. Og ansvaret skal ligge hos kommissæren for sundhed, Stella Kyriakides fra Cypern. Det er første gang, det specifikke ansvar bliver givet til en enkelt person i kommissionen, hvilket skal sikre sammenhæng i den europæiske fødevarekæde som helhed.

USIKKERHED OM LANDBRUGSKOMMISSÆREN

På landbrugsområdet lægger von der Leyen op til, at den nye landbrugskommissær hurtigt skal afslutte forhandlingerne om den nye reform for landbrugspolitikken og landbrugsstøtten. Det skal sikre, at "den endelige aftale skal være ambitiøs med hensyn til fødevaresikkerhed og miljø- og klimamål," som det lyder i oplægget fra von der Leyen. Ud over at lande den nye reform skal landbrugskommissæren også bidrage til den nye strategi for en bæredygtig fødevareproduktion ved at se på, hvordan landbrugssektoren kan styrke bæredygtigheden i hele kæden, blandt andet ved at styrke økologien.

Den udvalgte til posten, polske Janusz Wojciechowski, har været omdiskuteret. Alle udnævnte kommissærer skal igennem høringer og godkendes af Europa-Parlamentet, og hans første høring i efteråret blev betragtet som dårlig, hvorefter han derfor skulle igennem en ny. Kritikken har gået på, at hans svar var vage og upræcise. Ved anden høring, hvor han svarede på spørgsmål på polsk i stedet for engelsk, kommunikerede han bedre, og det ser ud til at have reddet ham. Han fremhævede små og mellemstore landbrug og vigtigheden af den grønne omstilling som nøgleord for sit embedsværk.

En anden person, der også får stor indflydelse på landbrugspolitikken i fremtiden, er litauiske Virginijus Sinkevičius. Den nye kommissær for miljø og hav skal fremsætte en ny biodiversitetsstrategi for 2030, som skal omfatte alt fra Natura 2000, skovrydning, jordforringelse, beskyttede arter og habitater og bæredygtige oceaner. Han skal også lede arbejdet med nul-forurening-ambitionen, som kræver en bred tilgang til luft- og vandkvalitet, farlige kemikalier, udledninger, pesticider og hormonforstyrrende stoffer.

Hver af disse tre kommissærer skal arbejde under ledelse af næstformand i kommissionen, Frans Timmermans, der ud over at være ansvarlig for gennemførelsen af 'European Green Deal' også har ansvaret for landbrugspolitikken. Hans mandat vil være at sikre, at Europa når frem til en klimaneutral økonomi inden 2050.

For at nå dette klimamål i 2050 foreslår von der Leyen at hæve EU's 2030 mål, som lige nu ligger på 40 procents reduktion af CO₂-udledningen i forhold til 1990-niveauet. Det skal op 50 procent nu og stige til 55 procent efter 2021. Timmermans' rolle som første næstformand for EU-Kommissionen giver ham myndighed til at sikre, at disse mål også afspejles i den fremtidige landbrugspolitik.

OVERSETTELSE FRA ENGELSK: LEIF BACH JØRGENSEN

Ursula von der Leyen, formand

Stella Kyriakides, kommissær for sundhed

Janusz Wojciechowski, kommissær for landbrug

Virginijus Sinkevičius, kommissær for miljø og hav

Frans Timmermans, første næstformand

Disse fem personer i den nye EU-Kommission står nu med hver deres ansvar i den grønne omstilling. Europa-Parlamentet godkendte den nye EU-Kommission den 27. nov. 2019.

MERE ENKELT OG MERE FLEKSIBILITET

Mange har øjnene rettet mod den kommende reform af landbrugspolitikken. Lige nu drøftes et udkast, som den daværende landbrugskommissær Phil Hogan, fremlagde i 2018. Hensigten er både at forenkle hele landbrugspolitikken og hæve ambitionsniveauet for miljø og klima.

Det nyskabende i kommissionens forslag er at give de enkelt lande meget større fleksibilitet til at bruge deres landbrugsstøttemidler til at designe nye ordninger, der bedre kan tackle landenes specifikke behov og problemer.

Forslaget indeholder også en ny grøn arkitektur af miljø- og klimaordningerne, som blandt andet forpligter landene i EU til at bruge en del af de penge, der er afsat til direkte betalinger, til såkaldte 'eco-schemes'.

I øjeblikket indeholder landdistriktsprogrammet en række ordninger, som giver støtte til forbedring af biodiversitet, jordens frugtbarhed eller binding af kulstof, og som går ud over kravene i EU-lovgivningen. Det gælder f.eks. støtten til økologisk landbrug. Landmænd, der frivilligt har tilsluttet sig ordninger i landdistriktsprogrammet, kompenseres for ekstra omkostninger.

De nye 'eco-schemes' understøtter den samme type miljøordninger, og de vil også være frivillige for landmændene. Desuden støtter ordningen étårige frem for flerårige forpligtelser for landmændene. De vil stadig få kompensation for meromkostninger og tabte indtægter, men de kan også få en top-up til grundbetaling per hektar – altså en form for incitamentsbelønning til landmændene, som påtager sig specifikke ekstra opgaver.

Den store usikkerhed i kommissionens forslag er, hvordan den skal sikre, at landene bruger den ekstra fleksibilitet, de får, herunder de nye miljøordninger, til reelt at hæve ambitionsniveauet for miljø og klima.

Kommissionen foreslår mere kontrolovervågning, men der er stadig tvivl om, hvorvidt den vil have tilstrækkelige beføjelser til at kræve, at medlemsstater, der muligvis hellere vil bruge landbrugsstøtten til direkte indkomststøtte til landmændene, reelt tackler de presserende miljø- og klimaudfordringer.

KLAR I MÆLET

Von der Leyen skal have ros for at være så klar i mælet om de udfordringer, som Europa står over for, og de mange konkrete forslag til at tackle dem. Også fra et landbrugspolitisk perspektiv lover den nye kommission et meget skarper fokus på at håndtere miljø- og klimamål inden

for den fælles landbrugspolitik. Den vil sikre en helhedsorienteret tilgang til at udvikle en bæredygtig fødevarestrategi med 'farm to fork', mindske brugen af kunstgødning, pesticider og andre kemiske produkter og samtidig støtte den cirkulære økonomi.

Skeptikere vil nok sige, at kommissionen har svigtet, fordi der ikke er nok styringsmekanismer, der kan sikre, at landene leverer, så EU kan indfri de lovende intentioner om at hæve klima- og miljøambitionerne. Derfor er det enormt vigtigt, at miljøorganisationer og andre interessenter rundtom i Europa holder deres lande til ansvar, når de drøfter den fremtidige fælles landbrugspolitik og senere gennemfører den. ■

Alan Matthews er professor emeritus for European Agricultural Policy ved Trinity College Dublin, Irland. Han bidrager regelmæssigt til debatter om EU's landbrugspolitik på bloggen capreform.eu

AF LEIF BACH JØRGENSEN

Især to opråb er trængt markant igennem nyhedsstrømmen gennem det seneste halve år. Og det skyldes, at det drejer sig om trusler mod selve livets opretholdelse på kloden.

Det ene opråb kommer fra flere hundrede eksperter i FN's biodiversitetspanel:

”Hastigheden af udryddelsen af arter accelererer med alvorlige konsekvenser, som nu ser ud til at ramme mennesker overalt på Jorden. ... Vi er i færd med at erodere selve fundamentet for vore økonomier, levebrødet, fødevarer sikkerheden, sundheden og livskvaliteten på kloden rundt.”

Vores muligheder for at producere fødevarer er truet med forringelsen af jordens organiske indhold og mangfoldigheden af bestøvende insekter.

Det andet opråb omhandler naturligvis klimatruslen med irreversible klimaeffekter, som rykker tættere på.

”Alle vitale systemer synes ude af balance, måleinstrumenterne giver vilde udslag, kontrollen er røget, det kunne ligne begyndelsen til enden,” skriver Jørgen Steen Nielsen

fordi interesseorganisationen Landbrug og Fødevarer internt har kæmpet med et oprørsk bagland.

Situationen er anderledes nu. I udgangspunktet er der i Danmark udbredt konsensus om, at den kommende fælles landbrugspolitik i EU og regulering af landbruget skal være mere effektiv og resultatorienteret: EU-Kommissionen ønsker et skift fra fokus på overholdelse af regler til opnåelse af resultater. Regeringen og støttepartierne vil have en målrettet regulering af landbruget med indsatser de steder, hvor de giver mest effekt og mest miljø for pengene. NGO'erne vil have en reel, helhedsorienteret grøn omstilling, og selv landbruget bakker op om en målrettet regulering og en grøn omstilling. Landbruget har nemlig ondt i omdømmet, og for bedst muligt at tackle de miljømæssige udfordringer ønsker de en vidensbaseret og omkostningseffektiv indsats – som samtidig også kan skabe nye forretningspotentialer og konkurrencefordele.

Det er glædeligt, at vi nu ser denne relative enighed om retningen for landbrugspolitikken.

Nu skal EU levere på klima og miljø

”

Det ser ud til, at mange landmænd nu også er med på en grøn omstilling og ønsker resultater – men det er næppe sandsynligt, at vi når de ambitiøse målsætninger med den fornødne hast udelukkende på basis af frivillige ordninger og indsatser

i information i forbindelse med udgivelsen af seneste rapport fra FN's klimapanel.

I begge tilfælde står landbruget for en væsentlig del af årsagerne. Det gælder i særdeleshed i Danmark, hvor landbruget forvalter cirka to tredjedel af landets areal, samtidig med at husdyrproduktionen yderligere lægger beslag på et areal på størrelse med Sjælland til foderproduktion (soja m.m.).

Og ikke nok med det: Fødevarerproduktionen udgør også en af de væsentligste trusler mod vores vand og vores luft – i begge tilfælde er vi bagud i forhold til at levere på de målsætninger, som er fastlagt i EU's direktiver.

Dette er med få ord den alvorlige miljømæssige kontekst bag den nye reform af landbrugspolitikken, som EU er i færd med at udforme.

NU SKAL DET VIRKE

EU's nuværende landbrugspolitik leverer på nuværende tidspunkt langt fra tilstrækkeligt i forhold til miljø og klima, og i Danmark har miljøpolitikken stået i stampe gennem en årrække. Dialogen med landbruget har gennem flere år været betændt, blandt andet

Det skaber et solidt grundlag for, at Danmark kan møde op med en stærk røst i forhandlingerne om en effektiv ny reform af landbrugspolitikken.

ET DILEMMA OM FRIVILLIGHED ELLER TVANG

Erfaringerne efter mange års miljøregulering af landbruget er, at vi næppe når målene i forhold til klima, natur og miljø, hvis ikke landbruget grundlæggende accepterer analyse for miljøets tilstand og medvirker aktivt i omstillingen. Landbruget erklærer ofte sig selv som verdensmestre på mange fronter – i hvert fald er de langt fremme i forhold til kreativ omgørelse af krav og frivillige indsatser i situationer, hvor de ikke anerkender mål og midler.

Det ser ud til, at mange landmænd nu også er med på en grøn omstilling og ønsker resultater – men det er næppe sandsynligt, at vi når de ambitiøse målsætninger med den fornødne hast udelukkende på basis af frivillige ordninger og indsatser. I en målrettet regulering skal indsatsen ske lokalt, hvor behovet er størst, f.eks. med udtagning eller ekstensivering af

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

Læs mere om Rådet for Grøn Omstillings forslag til reformen af EU's fælles landbrugspolitik på rgo.dk

kulstofrige og sårbare jorder via en jordfordeling. Det vil fortsat være nødvendigt at stille præcise krav over for genstridige landmænd eller for at få tilstrækkeligt høje ambitioner i jordfordelingssager.

Derfor er det et dansk ønske i de verserende forhandlinger om landbrugspolitikken, at der også skal kunne ydes kompensation til indsatser, som ikke er baseret på frivillige ordninger. De nuværende miljøstøtteordninger er nemlig udelukkende rettet mod frivillighed.

fastlagt i de danske Vandplaner og i det Grønne Danmarkskort. Hvis ikke målene nås i forbindelse med jordfordelingen, så vil de omsiggribende ændringer i lokalsamfundet skulle følges op af yderligere krav om indsatser inden for kort tid. Det vil kunne være helt ødelæggende for den opbakning, der har været omkring jordfordelingen.

OG HVOR SKAL PENGENE KOMME FRA?

For os i Rådet for Grøn Omstilling er det indlysende, at landbruget skal være med til at betale regningen. 'Forureneren betaler'-princippet bør selvfølgelig også være udgangspunktet her. Men vi erkender også, at den forestående opgave er så stor, så alle må bidrage – staten, pensionskasser, private fonde osv.

Det virker også indlysende, at når vi ønsker permanente ændringer i brugen af jorden, så er det ikke formålstjenligt at fortsætte med årlige betalinger fra EU's landbrugsstøtte uden reel sikkerhed for, at forbedringerne fastholdes på den lange bane. Hvis der f.eks. er skabt et

Det er langt fra sikkert, at en ny reform af EU's fælles landbrugspolitik vil ændre landbrugspolitikken så markant og så hastigt, som der er brug for. Vores produktion af fødevarer skal omstilles, så den samtidig leverer en effektiv indsats i forhold til klima, miljø og biodiversitet

MULTIFUNKTIONEL JORDFORDELING ER ET GODT STED AT STARTE

I en målrettet regulering skal indsatsen ske lokalt, hvor behovet er størst, f.eks. ved at udtage kulstofrige og sårbare jorder. Samtidig er det en hæmsko for udvikling og effektivitet i erhvervet, at mange bedrifter via opkøb af ejendomme har fået jorder, som ligger meget spredt. Det giver store transportafstande for landmændene og deres maskiner. Et andet problem er, at dyrkningsværdien på mange sårbare jorder er svindende. En helhedsorienteret og multifunktionel jordfordeling (som den, vi har beskrevet omkring Vilstrup Sø på side 5) er derfor en tilgang, som bør rulles ud hurtigt, især på lokaliteter, hvor behovet for en indsats for miljø, klima og natur er størst. Tanken vinder opbakning fra mange sider og tilbyder i udstrakt grad win-win-løsninger.

Succesen kan dog være afhængig af, om de miljømæssige målsætninger sættes ambitiøst nok. Udgangspunktet bør være, at man skal nå de fastlagte mål i forhold til reduktion af drivhusgasudledninger og i EU's direktiver på natur- og miljøområdet – f.eks. som de bliver

vådområde som Vilstrup sø, så må det åbenlyst ikke være muligt at genåbne dræn og pumper og genskabe arealer til landbrugsdrift. Derfor er det vigtigt, at landbrugsstøttemidlerne kan anvendes til éngangskompensationer til jordejerne. Samtidig skal jordens nye anvendelse sikres permanent via tinglyste aftaler.

Landbrugets dilemma er, at de fortsat frygter for konkurrenceevnen, til trods for at dansk landbrug har et fornuftigt indkomstniveau og en høj konkurrenceevne (dog med store udsving mellem store og små brug og mellem dem, der klarer sig bedst, og dem med de dårligste resultater). Landbruget står altså fortsat stærkt i konkurrencen efter flere årtiers vandmiljøplaner og miljøregulering af landbruget, som på adskillige parametre er mere indgribende end reguleringen i mange af de lande, vi konkurrerer med – men som samtidig giver os et fortrin på eksportmarkeder som f.eks. det kinesiske, som efterspørger varer med en høj miljø- og klimastandard.

Landbruget er langt hen ad vejen tilhænger af, at EU's landbrugsstøtte skal bidrage med fornuftige landbrugsstøtteordninger, f.eks. til

miljøteknologier, naturpleje og økologi. Men dilemmaet er, at de fortsat er imod, at der tages penge fra den direkte indtægtsstøtte, også selv om budgettet for miljøstøtteordningerne står til et væsentligt fald i forslaget til et nyt flerårigt budget for EU.

BRUG EU-STØTTEN TIL JORDFORDELING

Danmarks Naturfredningsforenings og Landbrug & Fødevarers fælles udspil om udtagning af 100.000 hektar landbrugsjord er epokegørende og har høstet ros fra mange sider. Det er bemærkelsesværdigt, at landbrugsorganisationen og miljøorganisationen udtrykker enighed om et så radikalt initiativ. Vi kan diskutere, om 100.000 hektar er tilstrækkeligt, men lad os fokusere på retningen og på at komme i gang så hurtigt som muligt.

Dog er der uenighed om finansieringen: Regeringen har sammen med private fonde og pensionselskaber allerede meldt sig på banen og udtrykt villighed til at yde endog meget store beløb til jordfordeling – mens landbruget

nøler og værner om en indtægtsstøtte, som i den sidste ende kapitaliseres i jordpriserne og derfor kun gavner et fåtal af landmændene. For os i Rådet for Grøn Omstilling er det oplagt, at en væsentlig del af pengene tages fra EU's landbrugsstøtte: Når EU's landbrugsstøtte skal fokuseres mere på klima og miljø, og jordfordeling er så godt et virkemiddel i den grønne omstilling, så giver det ingen mening ikke at bruge støtten til dette – især da det samtidig kan fremme landbrugets konkurrenceevne på et verdensmarked, som i højere og højere grad efterspørger bæredygtige fødevarer. ■

FOTOS: DAN LIN / 360.ORG

*Do we deserve the melting ice?
the hungry polar bears coming to our islands
or the colossal icebergs hitting these waters with rage
Do we deserve
their mother,
coming for our homes
for our lives?*

...

Stærk, smuk og bidende fortælling

Fra strandkanten på en ø i Stillehavet til gletsjerisen i Grønland. De to digtere og aktivister Kathy Jetñil-Kijiner fra Marshalløerne og grønlandske Aka Niviâna tager os med på en fortællende rejse – om klimakrisen og menneskene midt i den.

‘Rise – From one island to another’ bæres frem af et fælles digt, sammenflettet med musik og videooptagelser af de to kunstnere stående på klippen, ved stranden, i kulden og varmen. Vi hører om synkende øer, smeltende isbjerger og om de to kvinders oprindelig folk, kultur og historie. Men stemmerne taler også om ansvar, koloniserende monstre og en verden, der ikke reagerer.

En smukt sammenvævet og bidende historie.

Projektet er skabt af Kathy Jetñil-Kijiner, Aka Niviâna og fotograf Dan Lin i samarbejde med klimaorganisationen 350.org

Se projektet her: 350.org/rise-from-one-island-to-another

GRØNLANDSK KLIMA- VIRKELIGHED

UDSTILLING Klimaforandringer beskrives ofte med FN-rapporter, tal og kvoter. Men i udstillingen ‘Siku Ajourpoq – isen er usikker’ er mennesket og dyrene i fokus. Fotografierne, danske **Carsten Egevang** og islandske **Ragnar Axelsson**, viser med deres sort-hvide fotografier livet, jagten og usikkerheden for de inuitfolk, der lever i de mest øde egne af Grønland – i en tid, hvor det ændrede klima truer deres levevis som traditionelle fangere. Sort-hvide kontrastfyldte billeder skræller alle de velkendte smukke farver af Grønland og lader en barsk virkelighed træde frem.

Udstillingen ‘**Siku Ajourpoq – isen er usikker**’ kan ses til og med søndag den 8. marts 2020 på kulturcenteret Nordatlantens Brygge.

www.sikuexhibition.com

DE SMÅ BØNDERS STEMME

der fortælle deres historier for på den måde at bringe idéer, erfaringer og inspiration til andre. Samtidig får lytteren indblik i de mange beslutninger, producenterne tager, og hvordan disse påvirker os alle.

Det handler om den mad, vi spiser, men også om sundhed, oversvømmelser, CO2-lagring, biodiversitet og meget andet.

Denne prisvindende podcast er på engelsk og udkommer en gang om måneden. Folkene bag opfordrer andre landbrugssamfund til at dele deres erfaringer og viden.

[Farmerama.co](https://farmerama.co)

KAN DEMOKRATIET HÅNDTERE DET?

BOG ”Jørgen Steen Nielsen har igen begået en bog, som kommer langt omkring det klimapolitiske univers.”

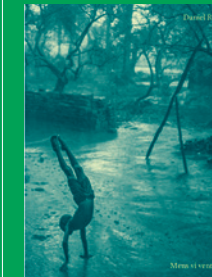
Sådan lyder det fra Jesper Theilgaard i sin anmeldelse af bogen ‘**Som gjaldt det livet**’.

Forfatteren og journalist **Jørgen Steen Nielsen** ser i denne bog nærmere på tidens store udfordringer med klimakrisen, de voksende økonomiske uligheder mellem rig og fattig i mange lande og reaktionerne fra de unge med demonstrationer og strejker verden over. Samtidig handler et af spørgsmålene i bogen om, hvorvidt demokratiet kan håndtere alt det.

Jørgen Steen Nielsen er journalist hos Dagbladet Information og har skrevet flere bøger om grøn omstilling af samfundet.

[Informations Forlag / butik.information.dk](https://informationsforlag.dk/butik.information.dk)

MENS VI VENTER PÅ DE NÆSTE FLYGTNINGE

FOTOGRAFI I denne fotobog ‘Mens vi venter’ sætter fotografen **Daniel Rye** ansigt på klimakrisen i syd. Han har i tre år fulgt en familie i landsbyen Kakoma i Malawi, der oplever, at vejret bliver mere og mere eks-

tremt og utilregneligt. Familien kæmper for at omstille sig, så de kan blive boende hjemme blandt deres naboer og venner i landsbyen.

Bogprojektet blev afbrudt, da Daniel Rye blev taget som gidsel i 2013–2014. Siden han blev løsladt, har han arbejdet for at vende tilbage til fotografiet.

[Forlaget BOOK LAB / www.booklab.dk](https://www.booklab.dk)

HVAD KAN JEG SELV GØRE?

GUIDE Savner du idéer til, hvad du selv kan gøre for at mindske dit klimaaftryk? Politikens bog ‘**Klimaguide – Red verden lidt hver dag**’

giver gode råd til, hvordan du selv kan leve mere klimavenligt. Forfatterne bygger bogen på undersøgelser, data og forskeres vurderinger og leverer teksten i overskuelige kapitler, der hver fokuserer på forskellige dele af hverdagen som f.eks. bolig, transport og tøj. Så kan læseren evt. vælge at tage et område ad gangen, hvilket måske kan gøre ens egen personlige grønne omstilling lidt mere overskuelig.

[Politikens Forlag / politikensforlag.dk/klimaguiden](https://politikensforlag.dk/klimaguiden)

Tvangsflytninger, fattigdom og luftforurening er hverdag for de mange mennesker i Sydafrika, der bor og lever tæt op ad kulminer. Kulselskaberne tilbyder jobs, men bryder samtidig menneske-

og miljørettigheder. Daria Rivin har besøgt et af de mest forurenende områder i verden og har overværet den høje menneskelige pris ved kuludvinding

Den høje pris for kuludvinding i Sydafrika

OM DARIA RIVIN OG HENDES SPECIALE

Daria Rivin er uddannet Humanøkolog fra Lund Universitet. I januar 2018 til marts 2018 var hun i Sydafrika for at indsamle empiri til sit speciale: 'Resistance to Coal: The Challenges of Achieving Environmental Justice in South Africa'.

Specialet handler om kuludvinding og de implikationer, det har for lokalsamfund tæt på kulminer og kulkraftværker, med særligt fokus på miljørettigheder og carbon lock-in (økonomisk afhængighed af kul).

Af hensyn til de aktivister og kulminearbejdere, der medvirker i Daria Rivins speciale, har hun valgt ikke at bruge deres efternavne.

AF **DARIA RIVIN**

Ndabayakhe fortæller energisk med en snert af sorg i øjnene om sit liv og sin situation. Hun er tidligere aktivist og har kæmpet mod kuludvinding i sin hjemby i Sydafrika, men nu arbejder hun som rengøringsmedarbejder i det selvsamme mineselskab, som hun har demonstreret imod. Hun kunne ikke se nogen anden udvej, fordi brød på bordet mætter mere end idealer og et godt helbred. Så da mineselskabet, i forsøg på at lukke munden på hende, tilbød hende et job, følte hun sig nødsaget til at takke ja.

”Kuludvinding er ikke ufarligt. Den eneste årsag til, at folk gerne vil arbejde i et mineselskab, er, fordi de er arbejdsløse, desperate og fattige – også selvom de kender konsekvenserne for deres helbred og liv,” siger Ndabayakhe.

Da vi mødes, er hendes arbejdsdag ovre, og hun har stadig sin orange arbejdsvest på ud over sine trekvartbukser og sorte T-shirt. I et år har hun og hendes far og teenagesøn boet i det hus, hvor vi sidder og snakker. De bor i en lille midlertidigt opsat landsby med 12 husstande. Alle beboerne her er blevet tvangsflyttet af mineselskabet, som nu udvinder kul det sted, hvor de før boede. Ndabayakhes hus ligger lige ud til en trafikeret landevej, afskærmet af en mindre høj. Foran huset skjuler en bakke den kulmine, som hun og familien er så afhængig af.

REKORDER I LUFTFORURENING

Vi befinder os i den østlige del af Sydafrika i provinsen Mpumalanga, uden for den store landbrugs- og industriby Middelburg. På min omtrent to timers køretur hertil fra Johannesburg passerer jeg et hav af kulminer og kulkraftværker, og motorvejene og landevejene er proppet med lastbiler, der transporterer kul i begge retninger. Mange af kulminerne er flankeret af grupper af blikhuse, beboet med folk, der arbejder med kullet eller er blevet forflyttet.

Ndabayakhe har sagt ja til at fortælle mig om hendes erfaringer med at bo tæt op ad en kulmine, og hvordan det påvirker hendes liv. Vi sidder sammen med hendes far og teenagesøn uden for deres hus, en container-lignende rektangulær kasse bygget af bølgede sølvfarvede tinplader. Op ad den ene væg ligger en bunke sort, glitrende kul på den rustrøde jord. Kul, som mineselskabet har stillet til rådighed, og som landsbyens beboere kan bruge til madlavning og opvarmning.

Provinsen Mpumalanga er ikke blot den mest forurenede del af Sydafrika, men også et af de mest luftforurenede områder i verden. Det hænger tæt sammen med, at 83 procent af Sydafrikas kul bliver produceret i Mpumalanga. Her, hvor der bor fire millioner indbyggere, ligger 11

ud af Sydafrikas 13 aktive kulkraftværker, der ejes af det statsejede elforsyningsselskab Eskom. Kulkraftværkerne i Mpumalanga udleder langt mere af de skadelige stoffer SO₂ og NO₂ end kulkraftværker i f.eks. Kina og Europa. Det viser Greenpeaces Global Air Pollution Map. Mpumalanga er den tredjestørste SO₂-udleder og fjerdestørste NO₂-udleder på verdensplan. Og som det eneste sted i verden er Mpumalanga placeret på top fem over begge af disse sundhedsskadelige stoffer.

Mens Ndabayakhe og jeg taler sammen, begynder hendes søn at samle kulstykker op fra bunken udenfor ved siden af huset. Det er sen eftermiddag, så de skal snart til at lave mad. Han putter kullet ned i en metalbeholder, blander det med en smule træflis og sætter ild til det.

I takt med at der kommer ild i kullet, kommer der mere og mere røg, og det lugter værre og værre. Luften bliver til en hvid tung røgsky, i hvad der føles som en evighed. Vi sidder udenfor, men alligevel svier det i mine øjne, jeg får hovedpine, og min hals trækker sig sammen og bliver tør. Røgen fra metalbeholderen hvirvler rundt omkring os og er ikke til at styre. Den følger med vinden, som har det med at blæse kulrøgen over mod os. Tanker om luftforurening og luftvejslidelser flyver af sted i mit hoved, og et knudepunkt samler sig i min mave af bekymring på deres vegne.

For det høje niveau af luftforurening i Sydafrika skyldes ikke kun de mange kulkraftværker og kulminer. Flere millioner husstande i Sydafrika, der ligger tæt på kulminer, har ikke adgang til – og i de fleste tilfælde, simpelthen ikke råd til – elektricitet og varme. Derfor brænder de, som Ndabayakhes familie, kul og træ af over åben ild til madlavning og til opvarmning om vinteren. Det fører til mange tidlige dødsfald, og mange døjer med luftvejsproblemer som åndenød og voldsom hoste.

RETEN TIL ET RENT MILJØ

Inden jeg besøger Ndabayakhe og andre landsbyer påvirket af kulmineudvinding i Sydafrika, har jeg talt med 14 forskellige forskere og NGO-direktører i Johannesburg. Jeg er interesseret i at få en forståelse for, hvad personer som Ndabayakhe gennemlever, og hvilke betydninger det har for hendes liv såvel som andre i hendes situation. Blandt forskerne er professor emeritus Jacklyn Cock. Ifølge hende og hendes forskning er kul en essentiel drivkraft for ulighed i Sydafrika.

”Det er specielt fattige og sorte mennesker, der er hårdest ramt af ulighed, for det er særligt dem, der bliver tvangsflyttet eller bor tæt på kulminer og kulfyrede kraftværker,” siger hun.

Vi sidder på hendes kontor på Wits University i Johannesburg. Bøger og tidsskrifter ligger i store stakke overalt. Hun langer forskellige videnskabelige artikler hen over bordet til mig, så jeg har noget læsestof, der bakker hendes udtalelser op.

”De mennesker, der bor tæt på kulminerne, er udsat for lyd- og luftforurening og mangler kritiske ressourcer som rent vand, frugtbar jord og adgang til elektricitet – og det er oftest den sorte befolkningsdel, der oplever disse virkninger af miljøforringelse i deres lokalsamfund uden at kunne gøre noget ved det,” siger Jacklyn Cock.

Hun forklarer, at denne slags ulighed er et udtryk for brud på menneske- og miljørettigheder, dvs. retten til et rent miljø. Ifølge Sydafrikas forfatning, i paragraf 24 i miljøsektionen, har alle blandt andet ret til et miljø, der ikke er skadeligt for deres helbred eller trivsel, og ret til et miljø, der er beskyttet til gavn for nuværende og fremtidige generationer.

KUL I SYDAFRIKA

- Sydafrikas økonomi er primært baseret på fossile energikilder, og landets økonomi er kendetegnet som værende kulstofintensiv, fordi økonomien ikke kan løbe rundt uden brug af kul.

- To nye kulkraftværker er under opførelse, det ene med støtte fra Verdensbanken. De to nye anlæg kommer til at være hhv. tredje- og fjerdestørste kulkraftværker i verden.

- 77 procent af Sydafrikas energiforbrug er baseret på kul.

- Sydafrika er den femtestørste kulproducent i verden.

- Sydafrika er det tredjestørste importland af kul til Danmark, næstefter Rusland og Colombia.

Kilder: energy.gov.za, worldbank.org, dst.dk, eskom.co.za

Når kulselskaber etablerer miner eller udvider, går det ofte ud over lokalbefolkningen. På billedet her lytter Daria Rivin til beboerne i en landsby uden for byen Carolina i Sydafrika. De er meget frustrerede over situationen. Flere gange om ugen lyder der brag fra sprængninger i den åbne mine, som løbende er blevet større og rykker tættere på deres hjem. Folks huse revner, og mange står uden job og har knap råd til vand og elektricitet.

Makoma Lekalakala, direktør for NGO'en Earthlife i Johannesburg, arbejder med lokal-samfund, der på den ene eller anden måde lever med konsekvenserne af kuludvinding. Hun forklarer, hvordan de som organisation bruger termen miljøretfærdighed for at styrke samfundenes indsats mod minedrift.

”Vi ved, hvad disse menneskers rettigheder er. Det gør de oftest ikke selv. Men vi kan ud fra deres oplevelser arbejde sammen om at styrke indsatsen mod mineselskaber, fordi vi ved, at dét, de oplever, er brud på deres miljørettigheder,” siger hun og fortsætter:

”På den måde arbejder vi med policy ved at skabe bindeleddet mellem den miljømæssige uretfærdighed, som lokalsamfundene oplever til daglig, og omsætte deres erfaringer til viden,” siger Makoma Lekalakala.

På trods af de mange interviews med forskere og NGO'er bliver jeg alligevel overrasket over at se de forhold, som folk, der bor tæt på kulminer og kraftværk, lever under. Og desværre er det lignende omstændigheder, der går igen for hver af de 14 landsbyer, jeg besøger, hvor jeg snakker med alt fra kulminearbejdere og beboere til aktivister og landmænd.

Ndabayakhe fortæller, at hun ikke kender noget til miljørettigheder eller til sine egne rettigheder. Men hun ved, at det ikke er retfærdigt at leve, som hun og hendes familie gør, uden frugtbar jord, uden adgang til elektricitet og at være tvunget til at bo i et hus, der bliver oversvømmet, hver gang det regner kraftigt, og hvor der dagligt blæser kulstøv ind ad vinduerne.

JORDEN RYSTER

Pludselig lyder et kæmpe brag. Det runger højt og får tinvæggene og den rustroede jord til at ryste og støve. Det er en eksplosion fra den åbne mine på den anden side af højen. En mørk røg breder sig i luften, og lugten af noget

afbrændt blander sig langsomt med lugten fra metalbeholderen på jorden.

Det viser sig, at mineselskabet laver sprængninger to-tre gange om ugen, men beboerne bliver ikke underrettet om hvornår. Måløs skynder jeg mig op på taget af min lille hvide lejede Mazda, der holder foran huset, og tager nogle billeder, som dokumentation. De andre beboere, der er kommet udenfor, kigger forundret på mig og griner lidt. For dem er det en ganske almindelig dag.

Ndabayakhe savner sin gamle landsby og sit hus. Der kunne de holde kvæg, dyrke jorden, og de havde elektricitet. I 2016 blev Ndabayakhes familie og andre i landsbyen kontaktet af mineselskabet Bisichi Mining PLC, der har hovedsæde i London. De ville flytte familierne for at kunne udvinde kul fra jorden.

”Vi havde to valg. Vi kunne frivilligt gå med til at flytte væk fra vores hjem og vores kvæg, eller vi kunne blive tvangsflyttet. De tre husstande, der sagde ja, fik en kompensations på 15.000 rand (omtrent 7.000 kr.). Vi, der sagde nej, blev sidenhen tvunget til at flytte og fik ikke nogen kompensation, på nær betalt transport af vores ejendele,” siger Ndabayakhe.

Nu ligger kulminen ved navn Black Wattle Colliery det sted, der engang var deres land og deres hjem.

Hendes far taler ikke meget under mit besøg. Men lige inden jeg skal til at gå, begynder han at fortælle lidt om sit eget liv. I 27 år arbejdede han i en kulmine, men i år 2000 blev han tvunget til at gå på tidlig pension efter et uheld, hvor han fik kappet sin tommelfinger af og skåret underarmen op af et transportbånd. Han viser mig sit voldsomme ar, der løber fra den manglende tommelfinger, op ad håndleddet og videre op langs underarmen. For at råde bod på skaden fik han 13.000 rand (omtrent 6.000 kr.) som kompensation af mineselskabet og en dertilhørende opsigelse.

Da jeg skal til at køre derfra, er røgskyen fra eksplosionen stadig tydelig. Røgen fra metalbeholderen er blevet klarere nu, og det er blevet tid til at lave mad over den åbne ild. Jeg har svært ved at forestille mig, at det, jeg har set og oplevet på de få timer, jeg har besøgt Ndabayakhe, er hverdag for flere millioner andre sydafrikanske indbyggere. At der for hende ikke er en vej ud af de problemer, hun dør med. Hun og familien er dybt afhængig af at arbejde for det mineselskab, som er årsagen til, at hun lider. Selv uden rengøringsjobbet ville de stadig leve med konsekvenserne ved kuludvinding, fordi de bor ved kulminen – så arbejdet er som et lille plaster på et stort åbent sår.

”Mineselskabet vil ikke have, at deres medarbejdere bliver interviewet. Men de har endnu ikke bedt mig om at skrive under på en kontrakt, der tvinger mig til at tie. Den ret har jeg stadig til gode,” siger Ndabayakhe med et glimt i øjet. ■

LUFTFORURENING I SYDAFRIKA

Forurenet luft kan bestå af kvælstofoxider og en række andre forskellige partikler, gasser og kemiske forbindelser. De stammer fra afbrænding af fossile brændstoffer, fra trafikken og fra brændeovne.

Ifølge WHO dør der hvert år mere end 20.000 personer af sygdomme relateret til luftforurening i Sydafrika, hvoraf mere end 13.000 dødsfald skyldes afbrænding af kul og træ indendørs i private hjem. Det er særligt lunge- og hjertesygdomme, såsom lungekræft, slagtilfælde og infektioner i lungerne, som mange dør af, når de bor tæt på kulminer.

FOTO: THIES HOEFT

Bag vreden mod Gretas fletninger

Vreden rettet mod Greta Thunberg er et udtryk for en frygtstyret reaktion hos voksne, der ikke er klar til at lave om på deres liv

AF **LARS KØHLER**

Frustrerede granvoksne mænd og kvinder er den seneste tid nærmest piblet ud af selv de mindste sprækker i den offentlige debat. Fulde af dybe furer i panden og bebrejdende ord i spandervis.

Den passionerede og vrede 16-årige klimaaktivist fra Sverige Greta Thunberg har fået folk til tasterne i en grad, der næsten kan få en til at spekulere over, om det er pigen eller den klimakrise, som hun kæmper så hårdt for at skabe handling på, der egentligt er menneskehedens store problem.

Hun er efter sin seneste tale på klimatop-mødet i New York blevet kaldt "hysterisk", "for meget", "falsk", "påtaget" og "en syndflodens Johannes Døberen". Og hun er blevet angrebet for sine diagnoser, sit udseende, sin accent, fakta og "frygtskabende" retorik. Vrede, anklagende debatindlæg har næsten været mere mangfoldige i mediebilledet end myg på en dansk sommerdag.

Jeg forstår godt, hvad det kommer af. Det er jo i bund og grund ikke raketvidenskab. Man går ikke, som Greta Thunberg har gjort, op imod verdens mest magtfulde mennesker og op imod en global status quo uden at få en modreaktion. Man truer ikke balancen, rutinen og vanen, uden at man bliver genstand for voldsom modstand og foragt. Og man stiller sig ikke op foran FN's generalforsamling – i en evigt forbundet verden, hvor alt rammer alle på en gang – og for rullende kameraer hvæser, at "I har stjålet mine drømme og min barndom," uden at selv folk i lille Danmark føler sig anklaget og truffet. Det hele giver mening.

VI HAR SOM VERDENSSAMFUND SVIGTET

Greta Thunberg og de klimastrejkende børn og unges store gennemslagskraft kommer af, at de taler lige ind i en længe opsparet samfundsmæssig dårlig samvittighed og en galoperende global kognitiv dissonans.

For har man lyttet bare det mindste til klimavidenskaben de seneste 30 år, ved man godt, at vi som verdenssamfund har svigtet. Vi har vidst, hvor slemt det stod til, og hvor meget handling hastede, siden IPCC fremlagde sin første klimarapport tilbage i 1990, og alligevel er både udledninger og temperaturer på globalt plan blot steget støt siden. Vi har ikke lyttet og ikke handlet, hverken på strukturelt plan eller på det personlige plan. Selvfølgelig er der folk,

”

Vores børn bliver bange, ja, men det gør de altså, fordi vi voksne stadig ikke viser dem, at vi tager det her problem alvorligt.

som har taget ansvar, men overordnet set er det den skinbarlige sandhed. Derfor var Greta Thunbergs fakta og hendes vrede i den grad på sin plads.

Vi flyver mere end nogensinde før, selvom vi godt ved, at det er som at tage af vores børns børneopsparing. Vi spiser kød som aldrig før, selvom vi godt ved, hvor stor en positiv forandring det ville gøre at omlægge til en plantebaseret kost. Vi forbruger som aldrig før, smider ud og køber nyt, selvom vi godt ved, at klodens ressourcemæssige balance ikke kan holde til det. Og vi har bestemt ikke valgt de politikere, der har modet til at tage fat, hvor det er svært, og gøre det nødvendige, selvom vi godt vidste, hvor radikale ændringer der skulle til.

Vi har svigtet vores børn. Og ikke før vi tør indrømme det, kan vi begynde at fokusere på det, som vi nu skal gøre.

Jeg er overbevist om, at vi står i en brydningstid. Der sker noget for tiden. En folkelig bevægelse og bevidsthed, som vi ikke har set før. Folk virker til endelig at have fået nok af vores magthaveres dybe svigt – som Greta Thunberg også italesatte i sin tale – og rejser sig nu op.

Og jeg tror, at modstanden mod Greta Thunberg, dette indædte fokus på form og fletninger frem for indhold, blot er instinktive reaktioner fra folk, der kan se forandringen komme, men endnu ikke er klar til konsekvenserne. Og jeg tror, at denne vrede er udtryk for den instinktiv frygtstyret reaktion, der opstår i os alle, når vi står foran radikale omvæltninger, som vi ikke kan overskue.

DE FORSKRÆMTE VOKSNE

Så ja, Greta Thunberg skaber frygt. Det er åbenlyst. Men hun rammer ikke børnene, sådan som de frustrerede granvoksne mænd og kvinder siger. Hun rammer de selv samme forskræmte voksne, der godt ved, at forandring

er på vej, men endnu ikke er klar. Dem, der tilsyneladende er mere bekymrede for vores børns reaktion over at blive fortalt sandheden om klimaet, end de er for konsekvenserne af vores manglende handling. Dem, der hellere vil bruge deres medietid på at harcelere over pigen frem for hendes budskab. Og dem, der råber op om, at hun spreder frygt, når hun med grådkvalt stemme konstaterer, at:

"Mennesker lider. Mennesker dør. Hele økosystemer kolliderer. Vi befinder os på randen af en masseudryddelse, og alt, som du kan tale om, er penge og eventyr om uendelig økonomisk vækst. Hvor vover du?"

Vores børn bliver bange, ja, men det gør de altså, fordi vi voksne stadig ikke viser dem, at vi tager det her problem alvorligt. Bange, fordi vi voksne tror, at vi kan fikse truslen mod deres fremtid ved at sparke lidt til de planetariske kofangere og dreje lidt på sidespejlene. Og bange, fordi voksne mænd og kvinder nu igen vælger at bebrejde en pige, der har mod nok til at fortælle os sandheden, frem for at kritisere de politikere, der efter 30 års manglende handling blot fortsætter, som om det hele nok skal gå i sig selv igen.

TAG ANSVAR FOR DET, DER ER SKET Så måske vi tilbageværende "ansvarlige" voksne, i stedet for nu igen at fortabe os i vores børn og unges forstælsige vrede, skulle diskutere de granvoksne mænd og kvinders reaktion på denne vrede?

For jeg er overbevist om, at der netop i denne konstante fordrejning af fokus og indædte frygt for forandring ligger en stor del af forklaringen på vores manglende handling.

Vi kan gudhjælpemig ikke tage ansvar for det, der skal ske, før vi har taget ansvar for det, der er sket. Og vi kan ikke se den nødvendige klimahandling som en chance for at skabe det samfund, som vi drømmer om, når vi er opslugt af frykten for at miste det, vi kender.

Vi voksne kan også være bange, men nu er det altså på høje tid, at vi finder modet og rent faktisk lytter til Greta Thunbergs budskab frem for vreden, som det leveres med.

Lyt nu til videnskaben. Og skab så den handling, der skal til. ■

Lars Køhler er klimapolitisk rådgiver hos Rådet for Grøn Omstilling. Debatindlægget er også tidligere blevet bragt i Altinet.

Grøn omstilling og økonomisk vækst – kan de forenes?

Fortællingen om grøn vækst er populær. Men stadig flere kritiserer det for at være utopisk og føre til større ulighed. Professor i økologisk økonomi ridser argumenterne op og tager stilling

AF INGE RØPKE

Alle går efterhånden ind for grøn omstilling og anerkender, at klimaforandringerne er et påtrængende problem. Stadigt flere er også opmærksomme på truslerne mod biodiversitet og økosystemer og på behovet for at håndtere flere andre miljø- og ressourceudfordringer. Der er altså brug for grøn omstilling, og de fleste er med på, at det vil blive en krævende opgave. Men hvor krævende? Skal der ydes ofre, og i så fald af hvem? Drejer det sig først og fremmest om teknologiske forandringer, eller kan det gå ud over levestandarden?

For politikerne, og sikkert også for hovedparten af befolkningen i Danmark og andre rige lande, handler den mest populære fortælling om grøn vækst. Omstillingen kan klares med teknologiske forandringer og mindre ændringer i adfærd. Det kan være lidt besværligt i en overgangsperiode, men udfordrer ikke for alvor vores levemåde – som overgangen til elbiler kan eksemplificere. Omstillingen ændrer heller ikke ved forventningen om, at levestandarden fortsat kan vokse. I økonomiske termer indebærer grøn vækst, at omstillingen er forenelig med fortsat vækst i bruttonationalproduktet, BNP, som er et mål for den samlede værditilvækst fremstillet i et år. Forskellige beregninger, f.eks. fra Klimakommissionen og De Økonomiske Råd, viser, at omstillingen kan gøre det fremtidige BNP en smule lavere, end det ellers ville have været, men væksten er på ingen måde truet.

Endnu mere optimistiske toner lyder fra The Global Commission on the Economy and

Climate, der i deres seneste rapport, ‘Unlocking the inclusive growth story for the 21st century: Accelerating climate action in urgent times’, fremhæver, at den nødvendige indsats for at begrænse klimaforandringerne åbner uhørte muligheder for vækst og for at opnå en stærk, bæredygtig og inklusiv global økonomi. Samtidig understreger kommissionen det særdeles påtrængende behov for at handle nu, hvis omstillingen skal lykkes. Omkostningerne ved ikke at handle (”costs of inaction”) kan blive enorme.

ET SAMFUND EFTER VÆKSTEN

Over for denne fortælling står en anden, mere udfordrende fortælling, der knytter grøn omstilling sammen med overgangen til et post-vækst-samfund (et samfund efter væksten) i de rige lande. Den adskiller sig fra grøn vækst på to væsentlige punkter. For det første er der lavere forventninger til, hvad teknologiske forandringer kan levere. For det andet er der mere fokus på behovet for omfordeling til fordel for de fattige lande.

For at skabe rum for bedre levestandard i de fattige lande må de rige lande holde igen og forandre samfundene, sådan at de kan fungere godt uden økonomisk vækst. En nylig rapport, ‘Decoupling debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability’, understøtter kritikken af grøn vækst. Rapporten samler op på den forskning, der har undersøgt sammenhængen mellem udviklingen i BNP og udviklingen i

miljøeffekterne. Grøn vækst hviler på hypotesen om absolut afkobling, dvs. idéen om, at BNP kan vokse, samtidig med at miljøeffekterne ikke bare stiger i en lavere takt, men ligefrem falder. Ifølge rapporten er der ikke belæg for den hypotese i den hidtidige udvikling. Ganske vist er det ikke umuligt at finde eksempler på absolut afkobling i enkelte lande, men de er som regel kortvarige, helt utilstrækkelige i forhold til behovet eller baseret på, at landet importerer de miljøbelastende varer i stedet for at producere dem selv.

Rapporten giver også en række begrundelser for, at afkobling heller ikke i fremtiden vil blive tilstrækkelig stor til, at fortsat økonomisk vækst i de rige lande er mulig. For eksempel bliver det stadig mere energi- og ressourcekrævende at udvinde ressourcer, fordi man typisk starter med at udvinde de bedste reserver. Således stiger energiforbrug og forurening ved udvinding af kobber, fordi koncentrationen af kobber i malmen falder. Det kan motivere til mere cirkulær økonomi med genbrug af materialer, men også det er vanskeligt og ressourcekrævende at etablere.

Teknologiske løsninger på ét område kan også ofte skabe problemer på andre områder, som når brugen af elbiler fører til øget udvinding af lithium og andre ressourcer. Samtidig vil løsningen af miljøproblemer i ét land, f.eks. ved brug af informationsteknologi, ofte give miljøproblemer i andre lande, hvor ressourceudvindingen foregår. Desuden vil reboundeffekter gøre sig gældende, når

effektivitetsforbedringer i større eller mindre grad opvejes af øget forbrug. Det sker f.eks., når en bolig isoleres bedre for at mindske varmekonsumet, mens beboerne benytter ændringen til at øge komforten ved at sætte indendørstemperaturen op. Nogle gange kan effektivitetsforbedringer ligefrem bidrage til at fastholde produktionssystemer, der ikke er bæredygtige. Når biler bliver mere effektive, kan det f.eks. forstærke privatbilismen på bekostning af kollektiv transport. Rapporten er fyldt med konkrete eksempler på hindringer for tilstrækkelig afkobling.

FORBRUGET SKAL NED

Kritikken af hypotesen om afkobling skal ikke forstås som en kritik af de mange fornuftige politikker, der ofte knytter sig til forestillingen om grøn vækst. Begge retninger har fokus på omstilling til vedvarende energi, energibesparelser, mere cirkulær økonomi og meget andet. Men for post-vækst-tilhængerne er det ikke nok, at alt bliver mere effektivt – produktion og forbrug skal begrænses i de rige lande gennem politikker, der supplerer effektivitet med tilstrækkelighed (sufficiency). Det kan for eksempel betyde, at effektivitetsforbedringer skal følges op af afgifter, der hindrer, at besparelser omsættes i øget forbrug.

Mange post-vækst-tilhængere vil samtidig argumentere for, at tilstrækkelighed sagtens kan forenes med udmærket livskvalitet. Omfordeling internt i de rige lande kan sikre, at grøn omstilling ikke går ud over

”

Fortællingen om grøn vækst kan blive en distraktion, der forsinker den nødvendige omfattende indsats. Det største håb ligger i at gøre post-vækst-fortællingen så stærk, at den kan engagere både det store flertal og eliten i en fælles redningsaktion

levestandarden for de dårligt stillede grupper. Desuden kan standarden være høj på vigtige områder som omsorg for børn og gamle, sundhedsydelse og uddannelse, der ikke er særlig energikrævende. Mindre fokus på vækst og et mere lige samfund kan måske ligefrem forbedre livskvaliteten ved at mindske det pres, der stresser mange.

Det er en kraftig forsimpel at tale om kun to fortællinger, som jeg har gjort her. Kontroverserne om grøn omstilling og vækst er en del mere komplicerede. Der er forskellige holdninger til, hvor radikalt man skal ændre forskellige produktionsområder og fordelingsystemer. Der er også forskellige syn på, om udviklingslandene har brug for traditionel økonomisk vækst, eller om levestandarden kan forbedres på andre måder.

Men valget mellem de overordnede fortællinger er alligevel vigtigt og ikke helt let. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at fortællingen om grøn vækst er uholdbar. Det forekommer mig, at man stikker folk blår i øjnene, hvis man foregøgler dem, at grøn omstilling kan lade sig gøre, uden at nogen må give afkald på materielle goder. Men ”forsønnelse” er måske nødvendigt for at komme i gang, hvis det politiske flertal afhænger af, at folk tror på den grønne vækst? Det kan også tænkes, at det først og fremmest er samfundets økonomiske elite, der hurtigt skal overtales til at investere i grøn omstilling, og så nytter det ikke med en fortælling, der handler om at fratage eliten dens privilegier.

Men at nedprioritere fordelingsudfordringen, såvel mellem lande som internt i landene, er både umoralsk og risikabelt, fordi stor ulighed kan føre til social uro og gøre omstillingen vanskelig. Fortællingen om grøn vækst kan blive en distraktion, der forsinker den nødvendige omfattende indsats. Det største håb ligger i at gøre post-vækst-fortællingen så stærk, at den kan engagere både det store flertal og eliten i en fælles redningsaktion. ■

Inge Røpke er professor MSO i økologisk økonomi ved Institut for Planlægning på Aalborg Universitet.

”Det giver så meget glæde og energi”

Grønne renoveringer i en andelsboligforening kan mærkes både på varmeregningen og komforten i lejlighederne. Så det gælder bare om at komme i gang, lyder det fra A/B Elleparken i København

Lone Ast, der er forkvinde i andelsforeningen Elleparken, har været med til at sætte energiprojekter i gang.

”

Vi har mange tilflyttere, så der betyder det også meget, at der bliver sparet på energiforbruget. Det gør noget for vores CO₂-aftryk. Samtidig giver det gode og sunde boliger uden skimmelsvamp, og det er jo i hele byens interesse

Henriette Hall-Andersen, centerchef i Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning

AF HELENE CHÉRET

For andelsforeningen Elleparken startede det hele med et beskadiget tag. Det skulle udskiftes efter nogle stormfulde efterårs- og vintermåneder. Mens arbejdet stod på, fik Lone Ast, der er forkvinde i bestyrelsen, ideen om at gøre noget ved energiforbruget i foreningen. Derfor deltog hun sammen med en kollega i en workshop om energitiltag og byfornyelse hos Københavns Kommune – og så var hun overbevist.

”For mig er det vigtigt, at vi som forening er med til at gøre noget godt for klimaet, støtte op om klimaprojekterne i vores by og tage et ansvar i forhold til at spare på vand, varme og andet energi. Og det gør vi netop ved selv at lave energirenoveringer,” siger Lone Ast.

Bestyrelsen bakkede op, og det samme gjorde hele foreningen på en generalforsamling. Hele projektet blev hjulpet godt på vej af, at foreningen kunne søge om at få dækket 25 procent af udgifterne hos Københavns Kommune som en del af byfornyelsen af Sydhavn. Dertil kom et energitilskud.

”Det betød meget, at vi ikke selv skulle ud og låne en masse penge. Men at vi faktisk kunne få tilskud til noget, der gerne skulle give os nogle penge på lang sigt. Samtidig hjalp det os meget, at vi fik så god rådgivning af en projektmedarbejder i kommunen under hele processen,” siger Lone Ast.

I løbet af tre år fik foreningen individuelle vand- og varmemålere, og de fik isoleret deres port, kældermøngange og rør. De installerede også tænd og sluk-lamper i kælderen og skiftede den gamle udendørsbelysning ud med nye LED-pærer. Og det har alt sammen givet pote med en årlig varmebesparelse på 172.000 kroner og et bedre indeklima i lejlighederne.

Andelsforeningen Elleparken ligger i Kbh. Sydvest (Sydhavnen). Den blev bygget til lejligheder i 1949 og konverteret til andelsboligforening i 1963. Den består af 122 andelsboliger. I løbet af de seneste år har foreningen haft travlt med energiprojekter, der har givet pote i form af lavere varmeregning og ABF's pris som 'årets andelsboligforening 2017'.

DE GAMLE BROKVARTERER TRÆNGER TIL ET LØFT

I Københavns Kommune ser man meget gerne, at andelsforeningerne laver grønne renoveringer. Ifølge centerchef Henriette Hall-Andersen i Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning er der en del af foreningerne, som ville have godt af et energiløft. De ligger typisk i de gamle brokvarterer i ejendomme, der blev bygget i starten af 1900-tallet.

”Dengang havde man jo ikke blik for energi, varme og isolering som i dag. Mange trænger til at få skiftet vinduer, få nyt tag og få gjort noget ved deres varmesystem. Og de vil få meget ud af at gøre det. I den ene ende er der de økonomiske fordele i form af lavere varmeregning, og i den anden ende er der komforten i lejlighederne, hvor man slipper for kolde overflader, træk og skimmelsvamp,” siger hun.

Københavns Kommune har i forbindelse med en områdefornyelse af Sydhavn haft særligt fokus på at hjælpe andelsforeninger og andre med at komme i gang med energirenoveringer. En projektmedarbejder har besøgt mange af foreningerne i området og holdt workshops for at fortælle om mulighederne.

”For andelsforeninger med en frivillig bestyrelse kan det være en stor mundfuld at kaste sig over et stort energiprojekt. Hvordan kommer man i gang, hvem skal man kontakte, og hvordan skal man finansiere det? Vi mærkede stor interesse hos de 20 ejendomme, vi besøgte, og 11 af dem har søgt og fået tilsagn om støtte til bygningsfornyelse til blandt andet energirenovering, heriblandt A/B Elleparken. Så den direkte kontakt har været en rigtig god måde at gøre det på,” siger hun.

Københavns Kommune afsatte samtidig en pulje, så foreninger kunne søge tilskud til energiprojekterne. Men efter Henriette Hall-Andersens vurdering er det ikke hele løsningen.

”Penge hjælper, men i første omgang er det oplysning og rådgivning, der skal til. Udfordringen er at få boligforeningerne med på idéen og derefter at få det afdramatiseret og få lagt en plan. Og det gjorde vi ved at tage fysisk ud til andelsforeningerne.”

Alle de grønne renoveringer hjælper også kommunen med at nå dens klimamål.

”Vi har mange tilflyttere, så der betyder det også meget, at der bliver sparet på energiforbruget. Det gør noget for vores CO₂-aftryk. Samtidig giver det gode og sunde boliger uden skimmelsvamp, og det er jo i hele byens interesse,” siger hun og fortæller, at områdefornyelsen i Sydhavn slutter ved årsskiftet, mens andre stadig er i gang, og nye starter op i 2020.

I A/B Elleparken er Lone Ast både stolt og tilfreds med foreningens arbejde.

”Det har været en lang og til tider også en hård proces, men jeg kan kun anbefale andre at gå i gang. I takt med at beboerne selv oplever effekten, får vi mere forståelse og flere positive tilbagemeldinger. Det giver simpelthen så meget glæde og energi at være en del af det og se det ske.” ■

I projektet 'Grøn Succes' – lokal omstilling, der rykker' har vi været ude i felten for at finde de historier, hvor borgere og kommuner har taget teten og søsat grønne projekter.

Mange af eksemplerne er båret frem af ildsjæle med grøn geist og med god støtte fra folk omkring dem. I sidste ende gør det en stor forskel for energiforbruget, klimaet og sammenholdskraften i lokalmiljøet.

Mads Torp Skafte Jespersen og Trine Seidelin Hagen fra Rådet for Grøn Omstilling står bag en række film, rapporter og gode råd til, hvordan du selv kan være med til at drive den grønne omstilling frem i dit lokalmiljø.

Find det hele her: www.grønsucces.dk ■

FOTO: DAN LIN / 360.ORG

ANSIGTER OG STEMME FRA EN BARSK KLIMAVIRKELIGHED

Kunst om klimaskæbner kan åbne vores øjne. Men det kræver, at vi tager en pause fra ræset og vælger at lytte, se og opleve

AF **HELENE CHÉRET**

Varmerekorder, skovbrande, smeltende gletsjere og oversvømmelser. I medierne strømmer det med nyheder om ekstremt vejr, suppleret med historier om teknologiske løsninger, politiske møder og klimademonstrationer. På de sociale medier lanceres den ene video efter den anden med klimavarsler i store bogstaver. Og alligevel fortsætter vores forbrug og CO2-udledning med at stige.

Men midt i virvaret og larmen træder klare rolige stemmer frem. Stemmer og ansigter, som muligvis bedre kan hjælpe os med at forstå virkeligheden end tal og rapporter.

Billedet af en grønlandsk traditionel fanger, der på hundeslæde kører forbi et enormt isbjerg med dybe sprækker. Lyden og filmoptagelser af to kvinder – den ene fra Marshalløerne og den anden fra Grønland – der fremfører et digt ude på den svindende gletsjer. Og et billede fra Malawi af en dreng, der står på hænder i silende regn, mens faren på et andet fotografi ser på sin ødelagte majsmark efter en nylig oversvømmelse.

Disse klimaskæbner kan du læse mere om på kultursiderne i magasinet. Fotografer og andre kunstnere lægger den barske klimavirkelighed frem i bøger, film og udstillinger, og nu er det op til os at tage en pause fra hverdagsræset og i stedet lytte, se og opleve.

Måske kan det åbne en sprække ind til vores forståelse af, hvad der foregår. Måske er det netop fortællingen fra et menneske til et andet, der kan vække os op til spørgsmålet: Hvad er det egentlig, vi venter på? ■

Helene Chéret, redaktør for Magasinet Grøn Omstilling

Billedet er fra projektet 'Rise – From one island to another', skabt af digterne Kathy Jetñil-Kijiner, Aka Niviâna og fotograf Dan Lin i samarbejde med klimaorganisationen 350.org
Læs mere på kultursiderne 14-15.

**Støt
vores arbejde**

Bliv medlem, og få
Magasinet Grøn Omstilling
med posten.
Se hvordan på
rgo.dk